

TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ İSTİHDAMSIZ BÜYÜMENİN EKONOMETRİK ANALİZİ*

ECONOMETRIC ANALYSIS OF THE JOBLESS GROWTH IN THE TURKISH ECONOMY*

Ömür URAS**

Özet

Bu çalışmanın amacı; Türkiye ekonomisinin özellikle 2000’li yıllardan itibaren sergilediği yüksek iktisadi büyüme performansı ile işsizlik oranlarındaki artışa bağlı olarak gündeme gelen “istihdamsız büyüme” sürecinin analiz edilmesidir. Bu amaçla; 2000-2014 dönemi için uygulanan ekonometrik model sayesinde Türkiye ekonomisinde yaşanan istihdamsız büyüme süreci ampirik olarak incelenmiştir. Çalışmanın sonucuna göre iktisadi büyümeden işsizliğe doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiş; işsizlikten iktisadi büyümeye doğru bir nedenselliğin mevcut olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu aşamadan sonra; sektörlerdeki büyüme verileri ile işsizlik oranları modelde kullanılmış ve yalnızca hizmet sektörü ile iktisadi büyüme arasında nedensellik ilişkisinin bulunduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *İktisadi Büyüme, İstihdam, İşsizlik, İstihdamsız Büyüme*
Jel Sınıflaması: C22,040

Abstract

The study aims to analyze the process of “jobless growth” in Turkey which has become prevalent especially during 2000s despite superior economic growth performance. The process of “jobless growth” in Turkey between 2000 and 2014 has been exhibited empirically by applying an econometric model. The consequences of the study states that while there is no causality from unemployment to economic growth, there exists a causality in a reverse way. Following this stage, growth data for sectors and unemployment ratios have been used in the model and it has been found out that there is only a causality relation between service industry and economic growth.

Keywords: *Economic Growth, Employment, Unemployment, Jobless Growth*
Jel Classification: C22,040

* Bu çalışma; İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Politikası yüksek lisans programı için 2014 yılında hazırlanan “Türkiye’de İstihdamsız Büyümenin’ nin Analizi” isimli tez çalışmasından yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Araştırma Görevlisi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Ticari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, omururas@ticaret.edu.tr

1.GİRİŞ

Makroekonominin önemli konuları arasında yer alan iktisadi büyüme ile istihdam arasındaki ilişki teorik ve ampirik olarak literatürde yaygın bir biçimde incelenmiştir. Ancak, geniş kapsamlı araştırmalara rağmen; iki olgu arasındaki ilişki henüz net bir biçimde açıklanamamıştır. Özellikle 20. yüzyıl içerisinde ABD ekonomisinde karşılaşılan ve ardından Türkiye'nin de aralarında bulunduğu çeşitli ülkelerde yaşanan “iktisadi büyüme ile birlikte istihdamın artmaması” durumu, her iki olgu arasındaki ilişkilerin tekrar incelenmesini gündeme getirmiştir.

Literatürde, iktisadi büyüme; kişi başına düşen milli gelirden meydana gelen sürekli artış olarak tanımlanmaktadır. İktisadi büyümenin ölçülmesinde; kişi başına düşen milli gelirden uzun bir dönemde meydana gelen yıllık değişimi ifade eden “ortalama büyüme hızı” kavramı kullanılmaktadır (Ünsal, 2007: 11). Joseph Schumpeter tarafından yapılan ve literatürde yaygın bir biçimde kullanılan söz konusu tanıma göre; iktisadi büyüme kısa dönemli statik bir olgu değil, aksine uzun dönemli dinamik bir olgudur (Taban, 2008: 1).

Kişi başına düşen milli gelirdeki artışın kaynağı olarak literatürde genel olarak üç faktör sıralanmaktadır. İktisadi büyümenin kaynakları olan bu faktörler; işgücü (beşeri sermaye), sermaye ve teknoloji olarak belirtilmektedir (Yılmaz, 2007: 24). İktisadi büyümenin gerçekleşmesi için, sıralanan üç faktörün aynı anda etkili olması gerekmektedir.

İktisadi büyümenin kaynakları arasında yer alan işgücü; “bir ülkedeki nüfusun çalışan veya çalışmayı arzulayan kesimini” ifade etmektedir. Diğer bir ifade ile, işgücü; “toplam nüfus içinde istihdam edilen ve işsiz olan kişilerin toplamıdır” (Murat, 2007: 168). İşgücünü iktisadi büyüme kaynaklarından farklı kılan en önemli özelliği; söz konusu faktörün “beşeri” bir unsur olmasıdır. Kısacası; işgücü iktisadi büyümenin kaynakları arasında yer alırken; aynı zamanda iktisadi büyümenin gerçekleşmesi neticesinde ortaya çıkan sonuçlardan bizzat etkilenen bir yapıdadır. Genellikle, iktisadi büyümenin gerçekleşmesi ülkedeki üretim kapasitesinin arttırılma çabalarını beraberinde getirmekte; böylece işgücüne yönelik yeni istihdam alanları ortaya çıkmaktadır.

İstihdam kavramı literatürde “geniş anlamda” ve “dar anlamda” olmak üzere iki farklı şekilde tanımlanmaktadır. Bu ayrıma göre; “tüm üretim faktörlerinin üretim sürecinde kullanılması” geniş anlamda istihdam kavramını açıklarken; “dört üretim faktöründen yalnızca emeğin, üretim sürecinde kullanılması” ise dar anlamda istihdam olarak kabul edilmektedir. anlamına gelmektedir. Kısacası geniş anlamda istihdam dört üretim faktörünün üretimde kullanılmasını ifade etmektedir. Dar anlamda istihdam ise, dört üretim faktöründen yalnızca emeğin üretim sürecinde kullanılmasını ifade etmektedir (Işığışık, 2014: 30).

İktisadi büyüme ve istihdam arasındaki ilişki literatürde yaygın bir biçimde incelenmiştir. İki olgu arasındaki ilişkiyi ampirik olarak inceleyen Arthur Okun; işsizlik ile iktisadi büyüme arasında oransal ve ters bir ilişki tespit etmiştir (Okun, 1962: 100).

İktisat literatüründe söz konusu iki olgu arasındaki ilişkinin varlığına dair kabul olmasına karşın; 20. yüzyılda farklı ülke ekonomilerinde ve 2000’li yıllardan itibaren ise Türkiye’de iktisadi büyüme ile istihdam arasındaki ilişkinin literatüre uygun olarak gerçekleşmemesi yeni tartışmalara neden olmuştur (Öz, 2013; Yeldan 2013). Türkiye ekonomisinde yaşanan söz konusu sürece ilişkin temel değerlerin ele alındığı Tablo 1’deki verilerde; 2001 yılından itibaren Türkiye’de iktisadi büyüme oranlarının yüksek seviyelerde gerçekleştiği, bu duruma karşın istihdam oranının azaldığı (artış göstermediği) ve işsizliğin çift haneli değerlere ulaştığı görülmektedir.

Tablo 1: Türkiye’de İktisadi Büyüme, İstihdam ve İşsizlik Oranları (%; 2000-2013 Yılları)

Yıllar	İktisadi Büyüme Oranı (%)	İstihdam Oranı (%)	İşsizlik Oranı (%)
2000	6,8	46,7	6,5
2001	-5,7	45,6	8,4
2002	6,2	44,4	10,3
2003	5,3	43,2	10,5
2004	9,4	41,3	10,8
2005	8,4	41,3	10,6
2006	6,9	41,5	10,2
2007	4,7	41,5	10,3
2008	0,7	41,7	11,0
2009	-4,8	41,2	14,0
2010	9,2	43	11,9
2011	8,8	45	9,8
2012	2,1	45,4	9,2
2013	4,0	45,9	9,7

Kaynak: TÜİK, “Üretim Yöntemiyle GSMH-GSYİH”, (Çevrimiçi) <http://tuikapp.tuik.gov.tr/ulusalhesapapp/ulusalhesap.zul?tur=1>, 20.09.2015; TÜİK, “Kurumsal Olmayan Nüfusun Yıllar ve Cinsiyete Göre İşgücü Durumu”, (Çevrimiçi) http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?isgucudb2&ENVID=isgucudb2Env&report=isg_durum_web_tur_top_2000_x.RDF&desformat=html&p_tur=1&p_kod=1&p_yas=15&p_yas1=999&p_YIL1E=999999, 20.09.2015

Konu ile ilgili güncel tartışmalar, günümüzde yaşanan sürecin “istihdamsız büyüme / istihdam yaratmayan ekonomik büyüme (jobless growth)” olarak adlandırılmasına neden olmuştur. İstihdamsız büyüme genel olarak; “bir ekonomide yüksek büyüme performanslarının gerçekleşmesine rağmen o ekonomi içerisinde işsizliği azaltabilmek amacı ile yeterli derecede iş imkânlarının oluşturulamaması sonucu ortaya çıkan olgu” olarak tanımlanmaktadır (Butev, 2012: 42). Kısacası; ekonomide gerçekleşen iktisadi büyümeye karşılık istihdamın artmaması durumu “istihdamsız büyüme” olarak adlandırılmaktadır. İktisat literatüründeki genel kanının aksine istihdamsız büyüme olgusunun yaşandığı bir ekonomide iktisadi büyüme ile istihdam arasında ilişki bulunmamaktadır.

Bhorat ve Oosthuizen “istihdamsız büyüme” olgusunun üç farklı şekilde gerçekleştiğini belirtmektedir (Bhorat & Oosthuizen, 2006: 158):

- İktisadi büyümenin pozitif olmasına (artmasına) rağmen, istihdam oranının sıfır civarında veya negatif olması,
- İktisadi büyümenin pozitif olmasına (artmasına) rağmen, istihdam oranının işgücü artışından daha az artması ve işsizliğin yükselmesi,
- İktisadi büyüme pozitif olmasına (artmasına) rağmen, istihdam oranındaki artışın tatmin edici bir seviyenin altına inmesi.

Üç farklı şekilde gerçekleşen istihdamsız büyümenin ortaya çıkmasında ise pek çok faktör etkili olabilmektedir. Butev, söz konusu iktisadi ve politik nedenleri aşağıdaki şekilde sıralamaktadır (Butev, 2012: 55-73):

- Dünyada uygulanan iktisat politikalarındaki değişim
- Üretim sistemlerindeki dönüşüm
- İstihdamın sektörel dağılımındaki değişim
- İşletme ölçeklerinde meydana gelen değişim
- Teknolojik gelişmeler ve verimlilik artışının etkileri

Akçoraoğlu ise iktisadi büyüme ile istihdam arasındaki ilişkinin zayıflamasına gerekçe olarak; özellikle, gelişmekte olan ülkeler açısından “sektörel değişimi” ve 1980’li yıllardan itibaren uygulanmaya başlanan, işgücü yoğun sektörlerin tasfiyesini savunan, rekabete ve verimliliğe dayalı “Neoliberal politikaları” göstermektedir (Akçoraoğlu, 2010: 111).

İstihdamsız büyümenin yaşandığı ekonomilerde, yukarıda sıralanan nedenlerden bir tanesi yaşanan sürece ağırlıklı olarak etki ederken; diğer nedenler de bir arada görülebilmektedir. Örneğin; istihdamın sektörel değişimi sanayi sektöründen hizmetler sektörüne geçiş yaparken, bu durum aynı zamanda üretim sistemlerindeki dönüşümü ve işletme ölçeklerinde meydana gelen değişim süreçlerini de beraberinde getirmektedir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Genel bir ifadeyle, “bir ekonomide iktisadi büyüme oranlarında gerçekleşen artışa karşın; beklenen istihdam artışının gerçekleşmemesi” olarak tanımlanan istihdamsız büyüme olgusu, dünyanın çeşitli ülkelerinde görülmektedir.

İlk kez, ABD ekonomisinde 1929 krizinden sonra ortaya çıkan istihdamsız büyüme olgusu, yine aynı ekonomi içerisinde yaşanan 2000 yılındaki resesyon sürecinde ve 2008 yılında başlayan ekonomik krizde de ortaya çıkmıştır. DeNitto, 2000 yılında ABD ekonomisinde görülen resesyon sürecinde yedi çeyrek boyunca GSYİH’da artış sağlanmasına rağmen, işsizlik oranlarındaki düşüşün ancak yedi çeyreklik dönem sonunda gerçekleştiğini belirtmektedir (DeNitto, 2013: 10).

Polonya'daki iktisadi büyüme ile istihdam arasındaki ilişkiyi inceleyen Wolnicki ve arkadaşları ise, 2006 yılında gerçekleştirdikleri çalışmalarında ülke ekonomisinde istihdamsız büyüme sürecinin yaşandığı tespit ederek; yeni istihdam alanlarının sağlanabilmesi için GSYİH artışının yıllık olarak %4 oranını aşması gerektiği sonucuna ulaşmışlardır. (Wolnicki, Kwiatkowski & Piasecki, 2006: 192).

İstihdamsız büyümenin varlığının merkez ve doğu Avrupa ülkeleri arasında incelendiği bir başka çalışmada ise; Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Slovakya, Slovenya, Litvanya, Bulgaristan ve Romanya gibi ülkelerin ekonomileri incelenmiştir. Çalışma sonucunda Çek Cumhuriyeti, Romanya ve Bulgaristan'da istihdam ile iktisadi büyüme arasında ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir (Onaran, 2008: 90).

Konu ile ilgili bir başka çalışma Güney Afrika ekonomisine yönelik gerçekleştirilmiştir. Ekonomideki verilerin incelenmesi neticesinde 1992-2002 yılları arasında Güney Afrika'da istihdamsız büyümenin yaşandığı sonucuna ulaşılmış ve bu durumun kaynağı olarak ekonominin yaşadığı sektörel değişim süreci gösterilmiştir Aynı çalışmada İrlanda ekonomisinin 1991-1997 yılları arasındaki büyüme süreci de incelenerek; söz konusu dönem içerisinde büyüme oranlarının ortalama %8 olmasına rağmen istihdamın ortalama olarak sadece %2,6 artış göstermesine dikkat çekilmiştir (Altman, 2003: 20). buna karşın ekonominin her yıl ortalama %8 büyüdüğü vurgulanmıştır. Diğer bir çalışmada ise, Afrika ekonomisinde 2000-2007 yılları arasında ortalama reel GSYİH artışının %5,4 olmasına rağmen, istihdamın sadece ortalama %3'lük artış gösterdiği belirtilmiştir (Ancharaz, 2011: 2).

İstihdamsız büyüme yaşayan ülke örnekleri arasında gösterilen Hindistan ekonomisi üzerine yapılan bir çalışmada özellikle imalat sanayi incelenmiştir. Söz konusu sektörün ülkedeki işgücünün %12,2'sini istihdam ettiği ve sergilediği performans nedeniyle istihdamsız büyümeye neden olduğu belirtilmektedir. İki değişken arasındaki ilişkinin zayıflamasının temel nedeni olan yeni istihdam alanlarının oluşturulamamasının gerekçeleri olarak; işgücü piyasalarındaki "katılık", kredi kullanımındaki yetersizlik, altyapı bozuklukları, teknolojinin modernizasyonunun gerçekleşmemesi, enerji kısıtlılıkları ile birlikte döviz kurundaki aşırı istikrarsızlık ve hammadde fiyatlarındaki yüksekliği sıralanmıştır (Thomas, 2013: 690).

İstihdamsız büyüme olgusunun yaşandığı bir diğer ülke ise Filipinler olarak karşımıza çıkmaktadır. Pitterle ve Zhang tarafından Birleşmiş Milletler için hazırlanan raporda; bölgedeki diğer ülkelerin aksine Filipinlerin 2009 yılında yaşanan ekonomik resesyon sürecinden etkilenmediği ve 2010 yılından 2014 yılına kadar 16 çeyreklik dönemin 12 çeyreğinde %6'dan fazla büyüme yaşadığı ifade edilmektedir. Ülkede görülen yüksek büyüme oranlarına rağmen işsizlik oranlarında bir azalma yaşanmaması ise ülke ekonomisinde yaşanan sürecin “istihdamsız büyüme” olarak adlandırılmasına neden olmuştur. Filipinlerde yaşanan bu sürecin kaynağı olarak; hızla artan işgücü miktarı ve büyümenin istihdam elastikiyetinin düşük olması gösterilmiştir (Pitterle & Zhang, 2014).

Konu ile ilgili Türkiye ekonomisi üzerine yapılan çalışmalarda; ülkenin 2000'li yıllardan itibaren istihdamsız büyüme süreci yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır. Murat ve Eser Türkiye ekonomisinde büyüme ile istihdam ilişkisini inceleyerek; istihdamsız büyüme olgusunun geçerliliğini değerlendirmiştir. Yapılan çalışmanın sonucunda 1993, 2000, 2002, 2003 ve 2004 yıllarının Türkiye ekonomisinin “istihdamsız büyüme” yılları olduğu tespit edilmiş; bu durumun temel sebebinin ise söz konusu dönemlerde yaşanan işgücü verimliliğindeki artış olduğu öne sürülmüştür (Murat & Eser, 2013: 92).

Türkiye ekonomisinde istihdamsız büyüme sürecini inceleyen Butev ise; özellikle 20002-2006 yılları arasında istihdamsız büyümenin geçerli olduğunu belirtmiştir. Yaşanan sürecin nedenler olarak; ekonominin sektörel kompozisyonunun, uygulanan iktisat politikalarının, verimlilik artışının, işgücü piyasalarında yaşanan gelişmelerin ve histerisiz etkisin varlığını sıralamıştır (Butev, 2012: 121).

Sonuç olarak; istihdamsız büyüme olgusu ABD gibi gelişmiş ülkeleri ve Hindistan, Güney Afrika, Polonya ve İrlanda gibi gelişmekte olan ülkeleri etkileyebilmektedir.

3. YÖNTEM

Ekonomik yapıda ortaya çıkan değişimler, siyasi ve ekonomik krizler ile uygulanan politikadaki değişiklikler nedeniyle iktisadi zaman serilerde yapısal kırılmalara neden olabilmektedir. Söz konusu değişimlerin ortaya çıkardığı yapısal kırılmaların analizlerde gözardı edilmesi ise elde edilen sonuçların yanıltıcı olmasına neden olmaktadır.

Çalışmada kullanılan gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) ve işsizlik değişkenlerine ait veriler 2000:1-2013:4 dönemlerini kapsamaktadır. Bahsi geçen dönem içerisinde Kasım 2000’de bankacılık sektöründe ortaya çıkan önemli sorunlar, 2001 yılının Şubat ayında Türkiye ekonomisinde finansal kesimden başlayıp hızla reel kesimi de etkisi altına alan ekonomik kriz ve 2008 küresel krizi bulunmaktadır. Bu nedenle, söz konusu dönem için yapısal kırılmayı dikkate alan testler uygulanmıştır. Bu doğrultuda, çalışmada; ADF Testine, Phillips Peron Testine, Eşbütünleşme testine ve Granger nedensellik testine yer verilmiştir.

4. VERİ SETİ VE AMPİRİK BULGULAR

Çalışmada ele alınan büyüme ve işsizlik değişkenlerine ait veri seti 2000-2014 dönemini kapsamaktadır. Söz konusu veri seti, çeyreklik olarak elde edilmiştir. İşsizlik oranına ait değişkenlere Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) veritabanından ulaşılmıştır. Çalışmada iktisadi büyüme değişkenini temsil etmek amacıyla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) serisi dikkate alınmıştır.

Bu amaç doğrultusunda 1998 yılı bazlı sabit fiyatlarla üç aylık GSYİH verisi Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS)’nden elde edilmiştir. Söz konusu serilerin grafikleri incelendiğinde görülen mevsimsel dalgalanmaları ayırtmak için hareketli ortalamalar yöntemi uygulanmıştır. Mevsimsel dalgalanmalardan arındırılan GSYİH serisinin logaritması alınarak analizler gerçekleştirilmiştir. Logaritması alınan seri LGSYİH olarak gösterilmiştir.

Çalışmada analize başlamadan önce incelenen LGSYİH ve işsizlik oranı değişkenleri için birim kökün varlığının araştırılması gerekmektedir.

İşsizlik oranı serisinin hareketli ortalaması alınması neticesinde oluşan serinin grafiği, birim kök ile ilgili önsel bilgi vermekle birlikte, kesin sonuç alabilmek amacıyla ADF ve PP birim kök testleri uygulanmıştır.

Tablo 2: ADF ve PP Birim Kök Testleri Sonuçları

Seri	ADF	PP
İŞSİZLİK	-2.192	-1.641
DİŞSİZLİK	-5.159	-5.175

Not: İŞSİZLİK serisi için ADF ve PP birim kök testleri MacKinnon(1996) kritik değerleri %5 anlamlılık düzeyinde 3.49’dur. DİŞSİZLİK serisi için ADF ve PP birim kök testleri MacKinnon(1996) kritik değeri %5 anlamlılık düzeyinde 2.91’dir.

İşsizlik oranı değişkeninin durağanlığını araştırmak amacıyla uygulanan birim kök testlerinin sonuçları Tablo 2’de yer almaktadır. Söz konusu testler için temel hipotez, seride birim kökün varlığını göstermektedir. İşsizlik serisi için %5 anlamlılık düzeyinde test istatistiği ile kritik değer incelendiğinde temel hipotez reddedilememektedir. Söz konusu serinin birinci farkının alınması ile oluşan DİŞSİZLİK serisi için ise %5 anlamlılık düzeyinde temel hipotez reddedilmektedir. Bu durum işsizlik serisinin birinci mertebeden durağan olduğunu göstermektedir.

LGSYİH değişkeninin durağanlığını araştırmak için uygulanan birim kök testlerinin sonuçları Tablo 3’te yer almaktadır. Söz konusu testler için temel hipotez, seride birim kökün varlığını göstermektedir. LGSYİH serisi için %5 anlamlılık düzeyinde test istatistiği ile kritik değer incelendiğinde temel hipotez reddedilememektedir. Söz konusu serinin birinci farkının alınması ile oluşan DLGSYİH serisi için ise %5 anlamlılık düzeyinde temel hipotez reddedilmektedir. Bu durum LGSYİH serisinin birinci mertebeden durağan olduğunu göstermektedir.

Tablo 3: ADF ve PP Birim Kök Testleri Sonuçları

Seri	ADF	PP
LGSYİH	-2.669	-2.752
DLGSYİH	-7.396	-7.385

Not: LGSYİH serisi için ADF ve PP birim kök testleri MacKinnon(1996) kritik değerleri %5 anlamlılık düzeyinde -3.49’dur. DLGSYİH serisi için ADF ve PP birim kök testleri MacKinnon(1996) kritik değeri %5 anlamlılık düzeyinde -2.91’dir.

Uygulanan birim kök testleri neticesinde çalışmada incelenen İşsizlik ve LGSYİH serilerinin birinci mertebeden durağan olduğu sonucuna varılmıştır.

Uygulanan birim kök testleri neticesinde aynı mertebeden durağan olduğu sonucuna ulaşılan iki seri arasında eşbütünleşik bir ilişki olup olmadığını araştırmak mümkündür. Bunun için birinci mertebeden durağan olduğu tespit edilen LGSYİH ve İŞSİZLİK serileri arasında uzun dönem ilişkisini inceleyebilmek amacıyla Johansen Eşbütünleşme Testi uygulanmıştır. Söz konusu iki seri arasındaki uzun dönem ilişkisinin Johansen eşbütünleşme testi ile araştırılabilmesi için öncelikle uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Bu amaçla Akaike (AIC) ve Final Prediction Error (FPE) bilgi kriterleri dikkate alınarak uygun gecikme uzunluğu “4” olarak bulunmuştur.

Tablo 4: Johansen Eşbütünleşme Testi Sonucu

Temel Hipotez	Alternatif Hipotez	Hesaplanan λ_{trace} İstatistiği	%5 için Kritik Değer	Test İstatistiğinin Olasılık Değeri
$r = 0$	$r \geq 1$	9.389055	18.39771	0.5406
$r \leq 1$	$r \geq 2$	0.733887	3.841466	0.3916

Temel Hipotez	Alternatif Hipotez	Hesaplanan λ_{max} İstatistiği	%5 için Kritik Değer	Test İstatistiğinin Olasılık Değeri
$r = 0$	$r = 1$	8.655167	17.14769	0.5318
$r \leq 1$	$r = 2$	0.733887	3.841466	0.3916

Tablo 4’te yer alan Johansen Eşbütünleşme Testi sonuçları incelendiğinde hesaplanan iz ve maksimum özdeğer istatistikleri neticesinde %5 anlamlılık düzeyinde seriler arasında eşbütünleşme olmadığını gösteren temel hipotez reddedilememektedir. Elde edilen bulgu, söz konusu iki seri arasında uzun dönem ilişkisinin bulunmadığını göstermektedir.

İktisadi değişkenler arasındaki ilişkinin yönü, nedensellik testleri ile belirlenmeye çalışılmaktadır. Ancak, Granger nedensellik testinin uygulanabilmesi için incelenen serilerin durağan olması gerekmektedir. Ayrıca uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi de oldukça önem arz etmektedir. Bu analizde uygun gecikme uzunluğuna Akaike (AIC) ve Final Prediction Error (FPE) bilgi kriterleri kullanılarak karar verilmiştir.

Tablo 5: Granger Nedensellik Testi Sonucu

İlişkinin Yönü	Gecikme Uzunluğu	Test İstatistiğinin Olasılık Değeri
DLGSYİH \rightarrow DİŞSİZLİK	3	0.4686
DİŞSİZLİK \rightarrow DLGSYİH	3	0.0193

Not: D simgesi ilgili serinin birinci farkının alındığını göstermektedir.

Birince mertebeden durağan olan LGSYİH ve İşsizlik serileri kullanılarak VAR modelinden hareketle Granger nedensellik testi yapılmıştır. Tablo 5’te farkı alınarak durağan hale getirilen LGSYİH ve İşsizlik serileri arasında nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Farkı alınarak durağan hale getirilen seriler, DLGSYİH ve DLKH olarak gösterilmiştir.

Tablo 5’te test istatistiğinin olasılık değeri sütunu incelendiğinde 0,05 anlamlılık düzeyinde DİŞSİZLİK, DLGSYİH’nin “Granger nedeni değildir” hipotezi reddedilmiştir. Bu durum; işsizlikteki büyümeden iktisadi büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir.

Tablo 5’te görüldüğü üzere DLGSYİH, DİŞSSİZLİK’in “Granger nedeni değildir” hipotezi reddedilememektedir. Dolayısıyla; iktisadi büyümeden işsizlikteki büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi saptanmamıştır.

Çalışmanın ele alındığı dönem için elde edilen bulgular Türkiye’de istihdamsız büyümenin varlığına işaret etmiştir.

Çalışmanın veri dönem içinde işsizlik değişkeni ile iktisadi büyüme ilişkisinin yanı sıra tarım, sanayi ve hizmet sektöründe meydana gelen büyüme arasındaki neden-sonuç ilişkisi de analiz edilmiştir. Bu amaç doğrultusunda öncelikle, tarım, sanayi ve hizmet sektöründe yaşanan büyümeyi ifade eden değişkenlerin grafikleri incelenmiş olup; görülen mevsim etkisi ayırtırmak için hareketli ortalamalar yöntemi kullanılmıştır. Ardından bu değişkenlerin logaritmaları alınmıştır. Çalışmada tarım, sanayi ve hizmet sektöründeki büyümeyi gösteren değişkenler sırasıyla LTARIM, LSANAYİ ve LHİZMET ifadeleri ile gösterilmiştir.

İşsizlik değişkeni ile neden-sonuç ilişkisi incelenecek LTARIM, LSANAYİ ve LHİZMET değişkenlerinin durağan olup olmadığı ADF ve PP birim kök testleri ile incelenmiştir. Tablo 6’da söz konusu değişkenlere ilişkin test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 6: ADF ve PP Birim Kök Testleri Sonuçları

Seri	ADF	PP
LTARIM	-6.369	-6.416
LSANAYİ	-6.408	-6.403
LHİZMET	-5.571	-5.507

Not: LTARIM, LSANAYİ ve LHİZMET serileri için ADF ve PP birim kök testleri MacKinnon(1996) kritik değerleri %5 anlamlılık düzeyinde -2.91’dir.

Tablo 6 incelendiğinde hesaplanan test istatistikleri ile tablo değerleri karşılaştırıldığında; her bir değişken için temel hipotez reddedilmiştir. Temel hipotez, birim kökün varlığını göstermektedir. Dolayısıyla LTARIM, LSANAYİ ve LHİZMET değişkenleri, düzeyde durağan olarak bulunmuştur.

Uygulanan birim kök testleri neticesinde düzeyde durağan olduğu saptanan her bir değişkenin işsizlik değişkeni arasındaki neden-sonuç ilişkisini incelemek amacıyla Granger nedensellik testi kullanılmıştır.

LTARIM ve işsizlik değişkenleri arasındaki neden-sonuç ilişkisinin incelenmesi amacıyla uygulanan Granger nedensellik testinde uygun gecikme uzunluğuna karar verebilmek amacıyla Akaike (AIC) ve Final Prediction Error (FPE) bilgi kriterleri kullanılmıştır.

Tablo 7: Granger Nedensellik Testi Sonucu (Tarım Sektörü)

İlişkinin Yönü	Gecikme Uzunluğu	Test İstatistiğinin Olasılık Değeri
LTARIM → DİŞSİZLİK	2	0.4901
DİŞSİZLİK → LTARIM	2	0.5619

Tablo 7 incelendiğinde LTARIM ve DİŞSİZLİK arasında bir nedensellik ilişkisi olmadığı görülmüştür.

Tablo 8: Granger Nedensellik Testi Sonucu (Sanayi Sektörü)

İlişkinin Yönü	Gecikme Uzunluğu	Test İstatistiğinin Olasılık Değeri
LSANAYİ → DİŞSİZLİK	2	0.6444
DİŞSİZLİK → LSANAYİ	2	0.8569

Tablo 8’de görüldüğü üzere %5 anlamlılık düzeyinde LSANAYİ ve DİŞSİZLİK değişkenleri arasında bir nedensellik ilişkisi saptanmamıştır.

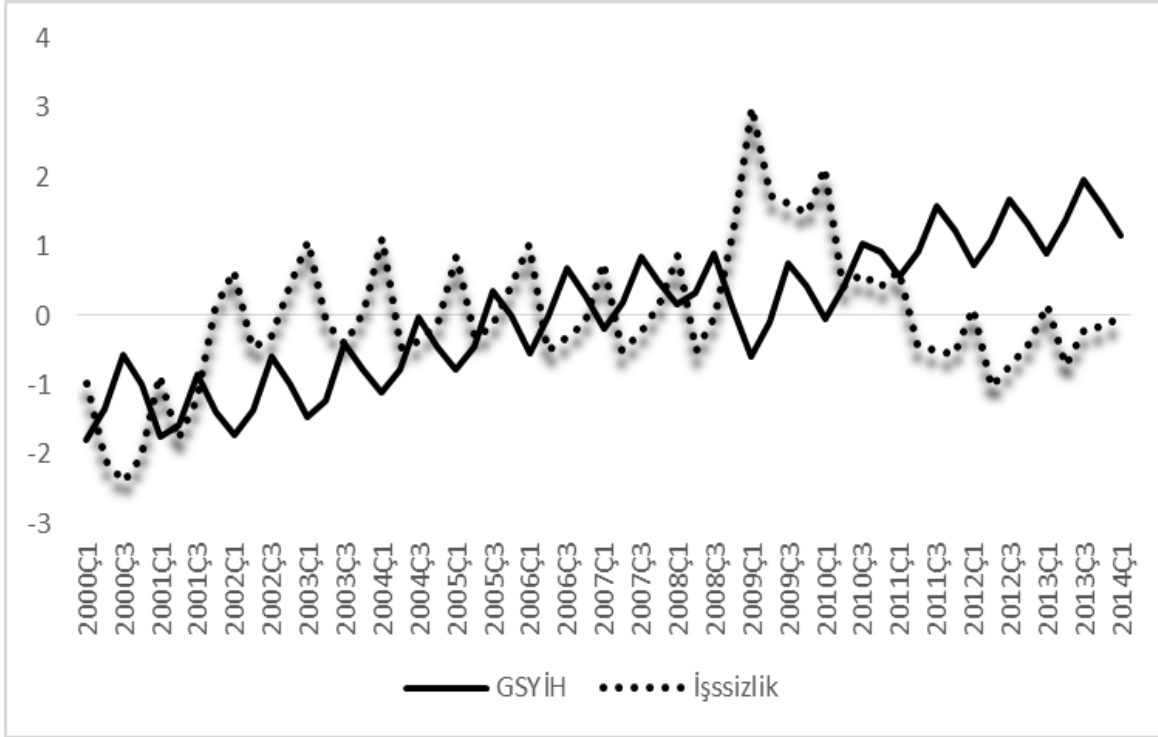
Tablo 9: Granger Nedensellik Testi Sonucu (Hizmetler Sektörü)

İlişkinin Yönü	Gecikme Uzunluğu	Test İstatistiğinin Olasılık Değeri
LHİZMET → DİŞSİZLİK	2	0.5049
DİŞSİZLİK → LHİZMET	2	0.0212

Tablo 9 incelendiğinde %5 anlamlılık düzeyinde DİŞSİZLİK, LHİZMET’in Granger nedeni değildir savının reddedildiği görülmüştür. Tablo 9’da yer alan bulgular DİŞSİZLİK’ten LHİZMET’e bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermiştir. Bu durum “işsizlikteki büyümenin hizmet sektöründeki büyüme ile ilişkisini” ortaya koymaktadır.

Çalışmada incelenen serilerin birinci mertebeden durağan olduğu ve aralarında uzun dönem ilişkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra uygulanan Granger

nedensellik testi neticesinde ise işsizlikteki büyümeden iktisadi büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Granger nedensellik testi neticesinde elde edilen bulgular, söz konusu veri dönemi aralığından Türkiye’de görülen mevcut yapı ile örtüşmektedir. Bu dönemde ülke ekonomisinin büyümesine rağmen yaratılan istihdam kısıtlı kalmıştır.

Grafik 1: Standardize Edilmiş LGSYİH ve İŞSİZLİK Serileri

Grafik 1 incelendiğinde standardize LGSYİH ve İŞSİZLİK serilerine ilişkin seyir görülmektedir. İki serinin ortalaması ve varyansı farklı olduğundan standardize edilerek ortalaması 0 ve varyansı 1 olan standardize değişkenler oluşturulmuştur. Böylelikle iki seri arasındaki ilişki daha net bir biçimde görülmektedir. Nitekim Grafik 1’e göre iktisadi büyüme oranları 2002 yılından itibaren yükselen bir trende sahip iken, aynı dönemden itibaren işsizlik grafiğinin de yükselmesi dikkat çekmektedir. Grafikte 2006-2008 yılları arasında iktisadi büyüme oranları yükseliş trendini sürdürmekte iken, işsizlik oranının bu dönem içerisinde hemen hemen aynı düzeyde olduğu görülmektedir.

Türkiye ekonomisi 2002 yılından itibaren yüksek oranlarda büyüme sürecine girerken, aynı dönemden itibaren işsizlik oranlarındaki yükselişe de tanıklık etmiştir. Nitekim

ülkede yaşanan bu süreç literatürde yer alan “istihdamsız büyüme” olgusunu gündeme taşımıştır. Çalışmada uygulanan nedensellik testleri neticesinde işsizlik oranları ile tarım sektörü ve sanayi sektörünün büyüme değerleri arasında herhangi bir ilişki tespit edilemez iken; işsizlik oranları ile hizmetler sektöründeki büyüme arasında bir nedensellik ilişkisinin mevcut olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

5. SONUÇ

İktisat teorilerine göre, ülke ekonomilerinde gerçekleşen büyüme ile birlikte; istihdamın artması ve buna bağlı olarak işsizliğin azalması beklenmektedir. Ancak son dönemlerde, iktisat literatürüne hakim olan bu düşünceyle aksi yönde olan bazı ekonomik gelişmeler yaşanmıştır. Dünya genelinde özellikle 1970’lerden itibaren, Türkiye özelinde ise 2000’li yıllarda iktisadi büyüme sonucunda beklenen düzeyde istihdam oluşturulamamış ve işsizlik sorunu çözülememiştir. Bu gelişmeler, ülke ekonomilerinde yaşanan süreçlerin; “bir ekonomide yüksek büyüme performanslarının gerçekleşmesine rağmen o ekonomi içerisinde işsizliği azaltabilmek amacı ile yeterli derecede iş imkânlarının oluşturulamaması sonucu ortaya çıkan olgu” olarak tanımlanan “istihdamsız büyüme” olduğu yönündeki tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

İstihdamsız büyüme olgusunun yaşandığı bir ekonomide, iktisat literatüründeki genel kanının aksine iktisadi büyüme ile istihdam arasında ilişki bulunmamaktadır. İstihdamsız büyümenin nedenleri arasında, iktisadi sistem ve politikalarındaki pek çok değişim gösterilmektedir. Bu nedenler; dünyada uygulanan iktisat politikalarındaki değişim, üretim sistemlerindeki dönüşüm, istihdamın sektörel dağılımındaki değişim, işletme ölçeklerinde meydana gelen değişim, teknolojik gelişmeler ve verimlilik artışının etkileri olarak sıralanmaktadır.

Konu ile ilgili yapılan ekonometrik çalışmada iktisadi büyüme değerleri ile işsizlik oranları nedensellik ilişkisi bakımından incelendikten sonra; işsizlik oranları ile tarım, sanayi ve hizmetler sektöründeki büyüme oranları arasındaki ilişki ayrı ayrı analiz edilmiştir.

Çalışma neticesinde Türkiye’de yaşanan “istihdamsız büyüme” sürecine ampirik olarak da ulaşılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre; 2000-2014 yılları arasında iktisadi büyümeden işsizliğe doğru bir nedensellik tespit edilemez iken, işsizlikten iktisadi büyümeye

doğru bir nedensellik tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile bu dönem içerisinde ekonomideki iktisadi büyümenin işsizlik oranları üzerinde bir etkisi bulunmazken; işsizlik oranlarındaki değişimler ülkenin iktisadi büyüme performansını etkilemiştir. Bununla birlikte konu sektörel boyutta incelendiğinde; iktisadi büyüme ile yalnızca hizmetler sektörü arasında bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmış; nedenselliğin yönü olarak ise işsizlik oranlarındaki değişimden hizmetler sektöründeki büyümeye doğru bir nedensellik tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile işsizlik oranlarında meydana gelen değişim hizmetler sektöründeki büyümeyi etkilemektedir.

Türkiye'nin 2000'li yıllardan itibaren sektörel anlamda yapısal bir dönüşüm içerisinde olduğu göz önünde bulundurulduğunda, elde edilen ampirik sonuçların bu dönüşüme paralel bir şekilde 2000'li yıllardan itibaren yaşanan büyüme sürecinde işsizlik sorununun özellikle hizmetler sektörü ile bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır. 2000-2013 yılları arasındaki dönem içerisinde iktisadi büyüme oranının en yüksek seviyede gerçekleştiği 2004 yılına ait işgücü göstergeleri incelendiğinde yaşanan süreç daha net bir biçimde görülmektedir. Bahsi geçen yılda büyüme oranı %9,4 olarak gerçekleşirken, istihdam seviyesi bir önceki yıla göre %7,2 oranında daralma göstermiştir. Aynı yıl için işsizlik oranı ise bir önceki yıldan daha fazla bir seviyeye yükselerek %10,8 olarak hesaplanmıştır. Nitekim bu durum literatürde yer alan istihdamsız büyüme olgusuna çarpıcı bir örnek oluşturmaktadır. Bununla birlikte, 2000'li yılların başında %50 seviyelerinde olan kayıt dışı istihdam oranlarının 2014 yılının ilk çeyreğinde %34,4 seviyelerine gerilemesi 2000'li yıllardan itibaren Türkiye ekonomisinde yaşanan büyüme sürecinin kayıt dışı istihdama da yansımadağını göstermektedir.

Ekonometrik çalışmanın bulguları neticesinde tezin temel hipotezi olan 2000'li yıllardan sonra ekonomide yaşanan sürecin “istihdamsız büyüme” olduğu sonucuna ampirik olarak da ulaşılmıştır.

Türkiye ekonomisinde büyüme ile birlikte istihdam oranlarının artırılması ve işsizlik oranlarının azaltılması için bazı konulara önem verilmesi gerektiği düşünülmektedir. Öncelikle makro boyutta insan gücü planlamasının detaylı bir şekilde analiz edilmesi; ülkede uygulanması planlanan özellikle aktif işgücü piyasası politikalarında etkinliğin sağlanması bakımından önem arz etmektedir. Bununla birlikte katma değeri yüksek olan ve istihdam

kapasitesini arttıran sanayi sektöründeki yatırımlara da ihtiyaç duyulmaktadır; nitekim yıllar itibari ile istihdamın sektörel dağılımındaki dönüşüm incelendiğinde Türkiye ekonomisinin sanayi sektöründeki gelişimini beklenen düzeyde sağlayamadan hizmetler sektörüne geçiş yaptığı görülmektedir. İktisadi büyümenin gerçekleşmesi bakımından ise; özellikle yurtiçi tasarruf oranlarının artırılması, ülkenin kendi kaynakları aracılığı ile büyümesini mümkün hale getirmektedir, dolayısıyla Türkiye'deki düşük tasarruf oranlarının da yükseltilmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir. Genel olarak ise; ülkede uygulanması planlanan iktisadi büyüme ve istihdam politikalarının ilişki içerisinde olmasının; ekonomide gerçekleştirilecek olan yeni yatırımların istihdam oluşturma kapasitelerinin göz önünde bulundurularak değerlendirilmelerinin önem arz ettiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Akçoraoğlu, A. (2010). “Employment, Economic Growth and Labor Market Performance: The Case of Turkey”, **Ekonomik Yaklaşım**, 21(77), ss. 101-114.

Altman, M. (2003). “Jobless or Job Creating Growth? Some Preliminary Thoughts”, (Çevrimiçi) <http://www.tips.org.za/files/762.pdf>, 10.03.2015

Ancharaz, V. (2011). “Trade, Jobs and Growth in Africa: An Empirical Investigation of the Export-Led Jobless Growth Hypothesis”, s. 2., (Çevrimiçi) <http://www.oecd.org/site/tadicite/48773949.pdf>, 10.03.2015

Bhorat, H. & Oosthuizen, M. (2006) “ Evolution of The Labour Market: 1995-2002”, **Poverty and Policy in Post-Apartheid South Africa**, Editör: Haroon Bhorat & Ravi Kanbur. Cape Town. HSRC Press. ss. 143-200.

Butev, S. (2012). “Türkiye Ekonomisinde İstihdamsız Büyüme Sürecinin Ekonomik Analizi”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DeNicco, J.P. (2013) “Essays on Jobless Recovery”, **Basılmamış Doktora Tezi**, Philadelphia, Drexel University.

Işığışok, Ö. (2011). “Nüfus, İstihdam ve İşsizlik”, **Sosyal Politika**, Editör: Yusuf Alper, Bursa, Dora Basım Yayın Dağıtım, ss. 77-117.

Murat, S. (2007). **Dünden Bugüne İstanbul’un İşgücü ve İstihdam Yapısı**, İstanbul, Elma Bilgisayar Basım ve Ambalaj San. Tic. Paz. Ltd. Şti.

Murat, S. & Eser, B. (2013), “Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve İstihdam İlişkisi: İstihdam Yaratmayan Büyüme Olgusunun Geçerliliği”, **Emek ve Toplum**, 2(3), ss. 92-123.

Onaran, Ö. (2008). “Jobless Growth in Central and East European Countries”, **Eastern European Economics**, 46(4), ss. 90-115.

Okun, A. M. (1962). “Potential GNP: Its Measurement and Significance”, **American Statical Association**, ss. 98-104., (Çevrimiçi) <http://cowles.econ.yale.edu/P/cp/p01b/p0190.pdf>, 13.03.2015

Öz, S. (2010). “İstihdamsız Büyüme (Mi?)”, (Çevrimiçi) http://eaf.ku.edu.tr/sites/eaf.ku.edu.tr/files/eaf_pn1014.pdf, 15.09.2015.

Pitterle, I. & Zhang, R. (2014). “The Philippines: A Case of Jobless Growth”, (Çevrimiçi) http://www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/wesp_wh/wesp_wh49.pdf, 25.03.2015

Taban, S. (2008). **İktisadi Büyüme: Kavram ve Modeller**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.

Thomas, J.J. (2013) “Explaining the Jobless Growth in Indian Manufacturing”, **Journal of the Asia Pacific Economy**, 18(3), ss. 673-692.

TÜİK, “Üretim Yöntemiyle GSMH-GSYİH”, (Çevrimiçi) <http://tuikapp.tuik.gov.tr/ulusalhesapapp/ulusalhesap.zul?tur=1>, 20.04.2015;

TÜİK, “Kurumsal Olmayan Nüfusun Yıllar ve Cinsiyete Göre İşgücü Durumu”, (Çevrimiçi)

http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?isgucodb2&ENVID=isgucodb2Env&report=isg_durum_web_tur_top_2000_x.RDF&desformat=html&p_tur=1&p_kod=1&p_yas=15&p_yas1=99&p_YIL1E=999999, 20.04.2015

Ünsal, E. (2007). **İktisadi Büyüme**, Ankara, İmaj Yayıncılık.

Wolnicki, M. & Kwiatkowski, E. & Piasecki, R. (2006). “Jobless Growth: A New Challenge For the Transition Economy of Poland”, **International Journal of Social Economics**, 33(3), ss. 192-206.

Yeldan, E. (2009). “İstihdamsız Büyüme, İstihdamsız Toparlanma” (Çevrimiçi) http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Yeldan225_19Agu09.pdf, 25.03.2015

Yılmaz, S. (2006). **Makro Ekonomik Teoride Yatırım, Büyüme ve Enflasyon**, İstanbul, Beşir Kitabevi.